

Uitgave #15 Oktober 2019

Leren van *het Rijksmuseum*

Hoofddirecteur Rijksmuseum Taco Dibbits:

‘Wij zijn van
iedereen’

Pensioenfonds

Zorg & Welzijn

Bij een schilderij kijk je gewoonlijk naar wat is afgebeeld op de voorkant. Maar de achterkant is soms nog veel interessanter. Een Italiaanse inscriptie linksonder op de achterkant van dit schilderij met het hoofd van Maria, beweert dat het paneel, nadat het per ongeluk in het water was gevallen, 'na drie dagen op miraculeuze wijze weer boven water kwam'. Vervolgens kreeg de beeltenis van de Madonna een ereplek in een nabijgelegen nonnenklooster.

Omgeving Lorenzo Monaco, *Hoofd van Maria* (achterzijde schilderij), ca. 1420. Rijksmuseum Amsterdam.

Van iedereen

Deze editie van *Leren van* gaat niet zozeer over kunst, maar over hoe we maatschappelijk relevant(er) kunnen zijn. We hebben Taco Dibbits, hoofddirecteur van het Rijksmuseum, gevraagd onze gasthoofdredacteur te zijn. Want van hem en dit internationaal toonaangevende museum valt veel te leren.

Dibbits voert daarin een vooruitstrevend beleid. Hij wil dat het Rijksmuseum meer impact heeft, toegankelijker is voor mensen met een beperking en cultureel diverser wordt. De dilemma's en drempels die hij daarbij ervaart – hoe bereik je mensen met een beperking, hoe ben je letterlijk een open instelling en hoe zorg je voor een diverser personeelsbestand – zijn herkenbaar voor onze sector.

Naast zijn streven naar toegankelijkheid, inclusiviteit en diversiteit is er nog een andere reden om Taco Dibbits in deze editie de vrije hand te geven. Dat is de wetenschappelijk aangetoonde therapeutische werking van kunst. Het Rijksmuseum werkt samen met ziekenhuizen en technologiebedrijven om het welzijn van patiënten door kunst te vergroten. Daarvan leren we hoe kunst en zorg hand in hand kunnen gaan.

Misschien inspireert dit nummer van *Leren van* u ook om weer eens een bezoek te brengen aan het zo prachtig verbouwde Rijksmuseum. Dat kan voorafgaand aan de themabijeenkomst op 31 oktober (blader voor meer informatie door naar pagina 43). Let dan eens speciaal op alle doeken en voorwerpen die iets met zorg en welzijn te maken hebben, zoals de 18e-eeuwse apothekerskast (inclusief eeuwenoude vulling!), de doeken van schilder Avercamp (die waarschijnlijk doof was) en van Vincent van Gogh, die zoals bekend met psychische problemen kampte.

Maar let u er bovenal eens op hoe welkom en gezien u zich voelt. Na het lezen van dit nummer begrijpt u hoe Dibbits en zijn team de toegankelijkheid, inclusiviteit en diversiteit van het Rijksmuseum hebben vergroot. Ik hoop dat het u ook inspireert!

Peter Borgdorff
Directeur PFZW

Inhoud

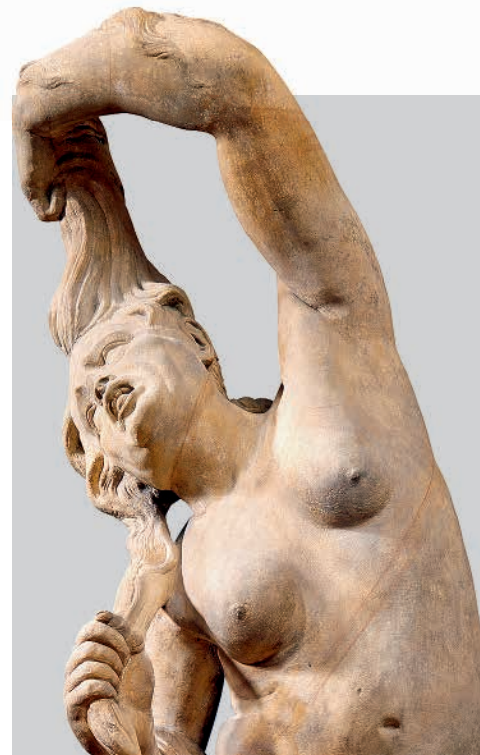
Hoe kunnen we 'De Nachtwacht' behouden voor toekomstige generaties? Dat zoekt een team van onderzoekers uit. In een glazen vitrine brengen zij Rembrandts meesterwerk in kaart. 'Operatie Nachtwacht' is het grootste onderzoek ooit naar het werk en vindt plaats voor het oog van publiek. Taco Dibbits: 'Mensen hebben er recht op om te zien wat er met het schilderij gebeurt. Het is tenslotte van ons allemaal.'

08

Met z'n allen

Sinds de heropening van het Rijksmuseum staat inclusiviteit aanzienlijk hoger op de agenda. Taco Dibbits: 'Als je pretendeert er voor iedereen te zijn, moet je die belofte waarmaken.'

14

Tot in de puntjes

Drie werken uit het Rijksmuseum tonen vormen van gezondheidszorg door de eeuwen heen. Welke bijzondere details zien we terug?

20

Kunst leert kijken

Bestuurder Marcel Visser van het Jeroen Bosch Ziekenhuis gaat in gesprek met Taco Dibbits in het restauratieatelier, het 'ziekenhuis' van het Rijksmuseum.

26

Meer doen

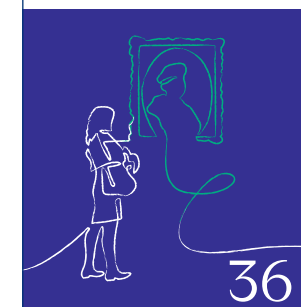
Je doel overstijgen en daarmee je maatschappelijke relevantie vergroten. Deze beslissers doen het met hun organisatie.

30

Ogen openen

Dat kunst een buitengewoon effectief communicatiemiddel is, bewijzen deze kunstenaars.

36

Voor iedereen

Mensen activeren en hen bewust maken van het belang van pensioen: dat is de missie van PFZW.

44

Kunst in 2119

Wat hangt of staat er over honderd jaar in het Rijksmuseum? Taco Dibbits waagt zich aan een voorspelling.

'Bij inclusiviteit en diversiteit gaat het om woorden: leg uit wat het doel is. Maar ook om daden: *put your money where your mouth is*'

BEELD: BEN ROBERTS

Gasthoofdredacteur

Taco Dibbitts

1968

Geboren in Amsterdam

1987-1993

Vrije Universiteit
Amsterdam, Doctoraal
Kunstgeschiedenis

1990-1991

University of Cambridge,
Department of History of
Art, visiting student

1994

Nederlands
Interuniversitair
Kunsthistorisch Instituut,
Florence, conservator van
twee tentoonstellingen

1995-1997

Rijksmuseum, project-
medewerker bestands-
catalogi en tentoonstel-
lingen Nederlandse en
Italiaanse tekeningen

1996-1997

The J. Paul Getty Museum,
Los Angeles, Department
of Drawings, Graduate
Fellow

2002

Conservator Rijksmuseum

2006

Hoofd Beeldende Kunst
Rijksmuseum

2008

Directeur Collecties
Rijksmuseum

2016

Hoofddirecteur
Rijksmuseum

Taco Dibbitts is getrouwd
en heeft drie zoons.

‘Ik heb de mooiste baan ter wereld, vind ik zelf, maar u heeft de op één na mooiste. Als beslisser in zorg en welzijn draagt u vaak verantwoordelijkheid voor mensen in kwetsbare situaties. Daarmee kunt u een groot verschil maken. Dat ligt voor een museumdirecteur wel iets anders. Ik probeer mensen te raken. Bovenal wil ik letterlijk iedereen bij onze prachtige collectie betrekken, onder anderen mensen met een beperking. Beschikbaar zijn voor iedereen in de samenleving is voor mij een belangrijk speerpunt. Ik denk dat uw sector en het Rijksmuseum op dit gebied van elkaar kunnen leren. Dit magazine biedt u hopelijk veel waardevolle lessen. En heeft u nog meer inspiratie nodig? Dan zie ik u graag terug in het Rijksmuseum!’

Taco Dibbits (hoofddirecteur Rijksmuseum):

‘Relevant blijf je door je meer open te stellen’

TEKST: RUTGER VAHL
BEELD: FRANK RUITER,
RIJKSMUSEUM

De Nachtwacht is eigendom van de Staat. En dus van iedere Nederlander. Museumdirecteur Taco Dibbits vindt dan ook dat iedereen van het schilderij moet kunnen genieten. ‘Als de collectie toegankelijk is, zijn we écht maatschappelijk relevant’.

Een tijdje geleden kon je Taco Dibbits in een loodzwaar pak, met een donkere bril en grote oordoppen op, moeizaam door het Rijksmuseum zien schuifelen. Het was geen ludieke stunt voor een tv-programma en ook niet ter extra vermaak van de talrijke bezoekers. Dibbits was onderdeel van een proef waaraan alle medewerkers van het Rijksmuseum deelnemen. Doel: aan den lijve ondervinden hoe het is om met lichamelijke beperkingen het museum te bezoeken. ‘Die pakken waren een idee van onze manager toegankelijkheid’, vertelt Dibbits. ‘Zij had ze gekocht bij een zorginstelling waar medewerkers niet één uur, zoals wij, maar een hele dag zo’n beperkend pak moeten dragen. Het was heel leerzaam om op die manier het museum te ervaren. Je realiseert je niet wat het betekent om met een beperking langs de collectie te gaan.’ →

Het vrolijke huisgezin,
Jan Havicksz. Steen (1668)

Sinds de heropening in 2015 staat maatschappelijke relevantie hoog op de agenda van het Rijksmuseum. Dibbits gaf bij zijn aantreden als directeur aan dat het museum toegankelijkker moest zijn. Want als je pretendeert er voor iedereen te zijn, moet je die belofte waarmaken. Maatschappelijk relevant betekent in de eerste plaats dat het museum zich letterlijk meer ‘open’ wil stellen voor doelgroepen die in het verleden wat minder makkelijk werden bereikt. Daarnaast denkt het Rijksmuseum relevanter te zijn door de verbindende en helende kracht van kunst beter te benutten.

Demente ouderen

De afgelopen vier jaar zijn er steeds meer rondleidingen voor specifieke doelgroepen. Naast audiotours voor bezoekers met een visuele en auditieve beperking – de laatste groep wordt onder meer meegenomen naar schilderijen van Hendrick Avercamp, een schilder die hoogstwaarschijnlijk doof was – is er bijvoorbeeld een programma ontwikkeld voor mensen met dementie. Een speciaal opgeleide gids neemt de demente ouderen mee naar maximaal vijf doeken die één thema hebben. Deze zijn voor iedereen herkenbaar, denk aan ‘feest’, ‘eten en drinken’ of ‘kinderen’. ‘Bij de schilderijen komen allerlei emoties en gedachten vrij’, legt Annemies Broekgaarden, hoofd Publiek & Educatie, uit. ‘Op die manier wordt de onderlinge interactie gestimuleerd. Zo was er een bezoeker die bij een schilderij met een blauwe lucht geanimeerd begon te vertellen over zijn leven als piloot. Dat had niets met het schilderij te maken, maar het doek maakte die herinnering los en hielp zo om contact te leggen met anderen.’

Op maat gemaakt

Toegankelijkheid betekent voor het Rijksmuseum dat elke bezoeker zich welkom en gezien voelt. Daar wordt op diverse manieren invulling aan gegeven. In de eerste plaats door ‘op maat gemaakte’ rondleidingen. Voorbeelden zijn rondleidingen voor blinden en slechtzienden of ‘programma’s voor nieuwe Nederlanders’ waarbij het stimuleren van taalvaardigheid gekoppeld wordt aan kennis over de Neder-

Pronkstilleven, Adriaen van Utrecht (1644)

landse cultuur. Maar toegankelijkheid gaat verder. Dibbits is er sterk van overtuigd dat kunst mensen kan verbinden en daar wil hij met het museum een actieve rol in spelen. ‘Sinds kort organiseren we ook bijeenkomsten voor eenzame ouderen. Door samen de collectie te bezoeken, wordt de eenzaamheid verlicht en leren de deelnemers ook hun buurtgenoten kennen waaruit hopelijk blijvende contacten ontstaan.’ Ook nieuw zijn de ‘prikkelarme avonden’ voor hoogsensitieve mensen. ‘Deze avonden zijn voortgekomen uit onze klankbordgroepen’, voegt Broekgaarden toe. ‘Wij praten veel met onze doelgroepen vanuit de overtuiging dat zij goede ideeën heb-

ben over hoe wij onszelf kunnen verbeteren.’ De tweede pijler onder het beleid om toegankelijker te zijn, stoelt op de eigen organisatie. Dibbits gelooft erin dat het medewerkersbestand een afspiegeling moet zijn van de maatschappij. Want als dat het geval is, zullen bezoekers zich in het personeel van het Rijksmuseum kunnen herkennen en dat draagt bij aan het gevoel ‘erbij te horen’. ‘Sinds een paar jaar voeren we een beleid waarbij we proberen om ons personeelsbestand meer divers te maken’, vertelt Dibbits. ‘Dat betekent dus onder meer dat we mensen aannemen met een beperking en streven naar veel verschillende culturen op de werkvloer.’ Het moeilijkst is dat voor de hogere functies, omdat daar de arbeidsmarkt uiteraard smaller is. Dibbits: ‘Het betekent dat je extra moeite moet doen om de juiste mensen te kunnen aantrekken.’

Doe niet te veel

De ervaring van het Rijksmuseum – en dat blijkt ook uit de laatste opmerking – is dat diversiteit en toegankelijkheid niet vanzelf tot stand komen. Het krijgt alleen handen en voeten als er mensen in de organisatie speciaal mee worden belast. Dibbits heeft het team daarom versterkt met een manager toegankelijkheid en een manager diversiteit die samen het Rijksmuseum inclusiever moeten maken. Broekgaarden is voorzitter van een projectgroep die invulling geeft aan dit thema. Maar hoe pak je dat aan? ‘Bij alles wat wij bedenken en ondernemen, gaan we uit van een aantal kernwaarden’, licht Broekgaarden toe. ‘Die kernwaarden – waaronder ‘authenticiteit’, ‘kwaliteit’ en ‘persoonlijk’ – geven ons houvast en richting. Ze zijn leidend in alles wat we bedenken en in wat we wel en niet willen doen. Want dat is ook een learning: er zijn veel meer ideeën dan je kunt realiseren. Mijn advies: doe niet te veel. Beter een paar dingen heel goed, dan alles maar half.’

Naast toegankelijkheid en culturele diversiteit ziet Dibbits nog een derde manier hoe het Rijksmuseum maatschappelijk relevanter kan zijn. Hij wil dat het museum de therapeutische werking van kunst meer benut. Dat muziek en

schilderijen een positieve bijdrage kunnen leveren aan herstel of welzijn van patiënten is al decennialang bekend en ook met wetenschappelijk onderzoek onderbouwd.

Helende kracht

In 2014 organiseerde het Rijksmuseum al eens een tentoonstelling met 150 werken met gastcurator Alain de Botton waar een ‘helende kracht’ van zou uitgaan. Vorig jaar ontstond een unieke samenwerking met Philips: tijdens MRI-scans krijgen patiënten beelden te zien van schilderijen van Hollandse meesters uit het Rijksmuseum. ‘We hebben een aantal prachtige schilderijen met landschappen geselecteerd die getoond worden op de manier waarop een MRI-scan ontstaat: de schilderijen worden laag voor laag opgebouwd’, legt Dibbits uit. De beelden gaan samen met muziek van het Rotterdam Philharmonisch Orkest. De combinatie van muziek en kunst leidt patiënten af, geeft ze iets prettigs om over na te denken en zorgt voor een aantoonbare vermindering van stress. Bij deze samenwerking blijft het niet. Het Rijksmuseum weet dat er mensen zijn die door hun beperking of ziekte onmogelijk naar Amsterdam kunnen komen. Dibbits gelooft dat het museum zijn collectie ook voor deze groep toegankelijk kan maken. Er wordt aan een andere technische oplossing gewerkt →

‘Als je pretendeert er voor iedereen te zijn, moet je die belofte waarmaken’

De learnings van het Rijksmuseum:

6 x meer maatschappelijke relevantie

1. **Definieer een aantal maatschappelijke kernwaarden** van waaruit u wilt handelen. Toets hieraan alle plannen en kies voor de ideeën die op de beste wijze invulling geven aan deze waarden.

2. **Maak tijd en geld vrij** om concreet invulling te geven aan uw beleid om nog meer maatschappelijk relevant te worden. Laat uw doelgroepen meedenken en mee-beslissen.

3. **Werken aan een inclusieve organisatie is een proces** dat pas is geslaagd als het een vanzelfsprekend onderdeel is van het beleid.

4. **Wees een afspiegeling van de maatschappij.** Maak iemand verantwoordelijk voor het aannemen van medewerkers met een beperking en met verschillende culturele achtergronden.

5. **Doe niet te veel.** Wie alles half doet, schiet zijn doel voorbij.

6. **Verplaats je in je doelgroep.** Probeer bijvoorbeeld eens een etmaal met een ‘beperking’ te functioneren. Wie ervaart wat dit betekent, kan zich beter inleven en zal hierdoor een beter en praktischer beleid ontwikkelen.

Het zieke kind, Gabriël Metsu (ca. 1665)

De pest maakt in 1663 in Amsterdam veel slachtoffers. Tien procent van de bevolking komt om. Rond deze tijd schildert Gabriël Metsu (1629-1667) dit ontroerende, zieke kind, in krachtige, heldere kleuren tegen een grauwe achtergrond. Met de religieuze verwijzingen wil hij duidelijk maken dat het lijden niet zinloos is, maar de mens dichterbij God brengt.

waarbij mensen thuis, met een virtual reality-bril, kunnen genieten van een rondleiding door het Rijksmuseum in 3D. Doel is ook hier dat kunst een positieve bijdrage levert aan het psychische en lichamelijke welzijn van een specifieke groep mensen. Dibbits: ‘Maar niets vervangt de ervaring van een echt bezoek, dat beseffen wij heel goed. Ons beleid is er daarom op gericht om mensen met een ziekte of beperking toegang te geven tot het museum. Eens in de twee weken is de dinsdagavond gereserveerd voor veelal mensen die terminaal ziek zijn. Als het moet rijden we ze met bed en al door de collectie.’

Van de tram gehaald

Dibbits is een zichtbare museumdirecteur. Zo is hij regelmatig te gast bij tv-programma’s. Zijn enthousiasme voor kunst is aanstekelijk en daarmee is hij de gedroomde ambassadeur van de collectie. ‘Taco kan mensen inspireren en meekrijgen’, vindt Broekgaarden. ‘Dat is een grote kracht. Als directeur van een van de belangrijkste musea ter wereld, want zo onbescheiden mogen we wel zijn, heeft hij impact omdat mensen graag naar hem luisteren. Maar

ik denk dat ook beslissers in zorg en welzijn die impact kunnen hebben. Zij staan aan het hoofd van belangrijke instellingen, waar veel Nederlanders op wat voor manier dan ook bij betrokken zijn. Mijn advies zou zijn om meer naar buiten te treden, om in elk geval een mediabeleid te ontwikkelen en daarin de meerwaarde die kunst in de instelling speelt te communiceren. Wie herkend wil worden als een open en inclusieve zorg- en welzijnsinstelling, zal dat verhaal vooral vaak moeten vertellen.’ Maar het allerbelangrijkste is de daad bij het woord te voegen. Dibbits: ‘We werden laatst gebeld door een vrouw die in een rolstoel zat. Ze woonde in het buitengebied en een taxi naar het station kostte haar honderd euro. Die had ze niet. Onze manager toegankelijkheid heeft toen met haar geregeld dat ze door een bekende naar het station gebracht zou worden, zelfstandig de reis naar Amsterdam zou maken, hier door een medewerker van het Rijksmuseum van de tram gehaald zou worden en een persoonlijke rondleiding zou krijgen. We hebben 2,5 miljoen bezoekers per jaar. Maar iedereen is voor ons een individu, een mens. En daar willen we naar handelen.’ ♦

Portret van een jonge vrouw met de hond Puck, Thérèse Schwartz (ca. 1879 - ca. 1885)

Een kijkje in een middeleeuws gasthuis, een zeventiende-eeuws dolhuis en een modern ziekenhuis. Drie werken uit het Rijksmuseum tonen vormen van gezondheidszorg door de eeuwen heen.

TEKST: MARLEEN BLOKHUIS
BEELD: RIJKSMUSEUM, ROEL VISSER

Krankzinnigheid verbeeld

Wanhoop

Een naakte vrouw wringt zich in machteloze bochten, trekt zichzelf de haren uit het hoofd en schreeuwt het uit. Aan alle vier de zijden van de sokkel kijkt door een open luik een verward ogende persoon naar buiten. Het is misschien wat ongemakkelijk om naar te kijken, de ongeremde ontredde van deze geesteszieken. Toch is dat precies wat toeristen in de zeventiende en achttiende eeuw in het Amsterdamse Dolhuis kwamen doen. Tegen betaling konden zij zich op de binnenplaats niet alleen aan dit beeld vergapen, maar ook aan echte 'dollen' in hun cellen. De lui-ken in de celdeuren waren 'zoo groot als een hoofd', precies zoals te zien is in de sokkel. In de bejegening en behandeling van psychiatrische patiënten is sindsdien gelukkig veel veranderd. Maar machteloze wanhoop komt helaas nog altijd voor.

De Razernij, toegeschreven aan Artus Quellinus, ca. 1660, zandsteen, 295 × 75 × 75 cm

Die heer spreekt wilt mi verstaen
Wat ghy den minsten doet wert mi gedaen

Wilt siecken ende cranken ontfangen
u loon sal ewelick vermeren

Barmhartige werken

Aandacht

Dit laatmiddeleeuwse zevenluik spoorde burgers aan om hongerigen en dorstigen eten en drinken te geven, vreemdelingen gastvrij te ontvangen, naakten te kleden en zieken en gevangenen te bezoeken. Volgens het bijbelboek Matteüs beoordeelt God aan het einde der tijden of wij deze 'werken van barmhartigheid' voldoende hebben uitgevoerd. Opdrachtgever was vermoedelijk het Alkmaarse Heilige Geestgasthuis. Zulke gasthuizen, waar zieken werden verzorgd, reizigers gehuisvest en arme stedelingen ondersteund, waren de bakermat voor de huidige zieken- en verpleeghuizen. Op het paneel met ziekenverzorging krijgen mensen in schone bedden drank en voedsel aangereikt. De drie heren vooraan (de vierde man is Jezus) zijn mogelijk bestuurders van het gasthuis. Achter hen heeft een bezoeker zijn stoel tegen een bedstee geschoven en de hand van een zieke gepakt. Hij geeft hem geen eten, geen medicijn, maar onverdeelde aandacht.

Meester van Alkmaar, De zeven werken van barmhartigheid, 1504, olieverf op paneel, 119 x 469,5 cm, paneel met het verzorgen van de zieken 103,5 x 55 cm

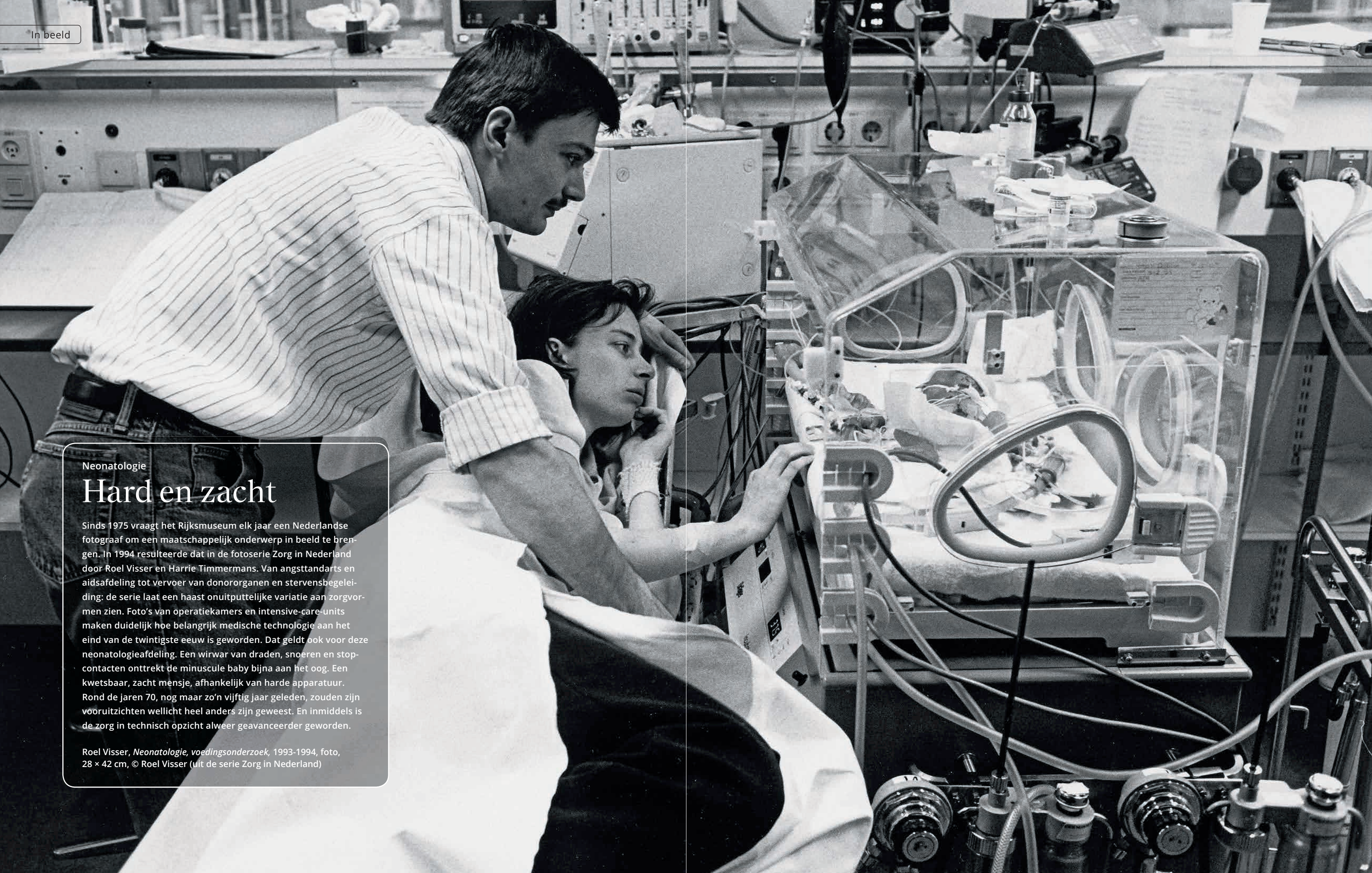
Die gevangenen verlost met caritaten
Het comt hier nae zonder siele te baten

Neonatologie

Hard en zacht

Sinds 1975 vraagt het Rijksmuseum elk jaar een Nederlandse fotograaf om een maatschappelijk onderwerp in beeld te brengen. In 1994 resulteerde dat in de fotoserie *Zorg in Nederland* door Roel Visser en Harrie Timmermans. Van angststandarts en afdeling tot vervoer van donororganen en stervensbegeleiding: de serie laat een haast onuitputtelijke variatie aan zorgvormen zien. Foto's van operatiekamers en intensive-care-units maken duidelijk hoe belangrijk medische technologie aan het eind van de twintigste eeuw is geworden. Dat geldt ook voor deze neonatologieafdeling. Een wirwar van draden, snoeren en stopcontacten onttrekt de minuscule baby bijna aan het oog. Een kwetsbaar, zacht mensje, afhankelijk van harde apparatuur. Rond de jaren 70, nog maar zo'n vijftig jaar geleden, zouden zijn vooruitzichten wellicht heel anders zijn geweest. En inmiddels is de zorg in technisch opzicht alweer geavanceerder geworden.

Roel Visser, *Neonatologie, voedingsonderzoek*, 1993-1994, foto, 28 × 42 cm, © Roel Visser (uit de serie *Zorg in Nederland*)

TEKST: RUTGER VAHL
BEELD: MARTIJN STEINER LOVISA

‘Kunst kan je niet beter maken, maar je wel beter laten voelen’

Hoe hebben patiënten en bezoekers baat bij een mooi schilderij? En mag kunst in een zorg- of welzijnsinstelling ook (een beetje) shockeren? Marcel Visser, directeur van het Jeroen Bosch Ziekenhuis, gaat over deze én andere vragen in gesprek met Taco Dibbits in het restauratieatelier van het Rijksmuseum.

Marcel Visser is sinds 1 december 2015 lid van de raad van bestuur van het Jeroen Bosch Ziekenhuis in Den Bosch, na een carrière als bestuurder bij onder meer het Laurentius Ziekenhuis en het St. Elisabeth Ziekenhuis. Bij het JBZ werken ruim 240 specialisten verdeeld over 29 specialismen. Het JBZ is zich bewust van zijn maatschappelijke rol als cultuurdrager. Leefstijlverandering en positieve gezondheid staan in het patiënt-gerichte ziekenhuis hoog in het vaandel. Kunst speelt daarin een belangrijke rol.

Als je mensen met kunst in contact wilt brengen, is een zorg- of welzijnsinstelling eigenlijk helemaal nog niet zo’n gekke plek. Het Jeroen Bosch Ziekenhuis ontvangt per jaar twee miljoen bezoekers; een aantal waar veel musea slechts van kunnen dromen. In die zin kan het JBZ zich zelfs meten met het Rijksmuseum (2,5 miljoen bezoekers per jaar). Toch is er een groot verschil: die 2,5 miljoen mensen komen expliciet voor De Nachtwacht en al die andere prachtstukken. De bezoekers van het JBZ zijn ziek of bezoeken een dierbare. Anders gezegd: in het Rijksmuseum ben je liefst zo lang mogelijk, in het Jeroen Bosch Ziekenhuis zo kort mogelijk. Daarover zijn Taco Dibbits en Marcel Visser het eens. Toch blijken ze opvallend op één lijn te zitten waar het gaat over de maatschappelijke betekenis die kunst kan hebben.

Kan kunst mensen beter maken?
Dibbits: ‘In Nederland kennen we de traditie

dat zorg- en welzijnsinstellingen grote kunstcollecties hebben. Ik denk bijvoorbeeld aan Sanquin die belangrijke werken bezit. Dat juich ik van harte toe, want kunst beschouw ik als een basisbehoefte voor mensen en de samenleving. Ik geloof dat kunst ook veel kan betekenen voor patiënten in een zorg- of welzijnsinstelling. Maar je zult mij nooit horen zeggen dat een schilderij mensen ook echt “beter” kan maken. Je geneest helaas niet van kanker door veel naar kunst te kijken.’
Visser: ‘Dat ben ik met je eens. Het JBZ ziet kunst als onderdeel van een healing environment: wij willen dat onze patiënten en bezoekers zich comfortabel voelen in ons ziekenhuis. De achterliggende gedachte is dat een aangenaam gebouw, een groene omgeving en kunst tot minder stress en meer comfort leiden. En dat is weer goed voor het genezingsproces. Kunst, zo denken wij, kan je leven verrijken en ook troost bieden in een moeilijke tijd. Sinds de opening van het nieuwe gebouw in 2011 hebben we een kunstcommissie, een jaarlijkse kunstprijz voor lokale talenten, zijn er wisselexposities en is er af en toe een artist-in-residence. Ik denk dat wij daarin wel ver gaan. Maar anders dan een museum is het niet ons doel een collectie op te bouwen. Simpelweg omdat een ziekenhuis daar niet voor bedoeld is.’

Kunst laten communiceren is een kunst
Dibbits: ‘Het Rijksmuseum wil bewust de dialoog aangaan met alle bezoekers. Maar ook met mensen die minder snel naar een kunstmuseum zullen gaan. Daartoe hebben we speciale programma’s, die bijvoorbeeld gericht zijn op mensen met een visuele of auditieve beperking, op ouderen en dementerenden. Dat past bij ons, omdat kunsteducatie onze kern is. Bij een ziekenhuis is dat niet zo. Hoe brengen jullie de dialoog over kunst tot stand met patiënten en bezoekers?’
Visser: ‘Om eerlijk te zijn, worstelen we daar soms nog mee. Het ziekenhuis wordt bezocht door mensen uit letterlijk alle lagen van de bevolking. Een deel daarvan is nog nooit in een museum geweest. We houden exposities,

hebben concerten en ook een app waarmee je met je telefoon in de hand vijf kunstroutes kunt lopen door het ziekenhuis. Ook is er soms een artiest in het ziekenhuis die ter plaatse iets maakt samen met patiënten en bezoekers. Dat exposeren we dan. Zo proberen we mensen te stimuleren naar onze kunst te kijken. Uit onderzoek blijkt dat bijna driekwart van onze patiënten en bezoekers daar positief over is. Maar feit is en blijft dat je niet naar het ziekenhuis gaat om kunst te kijken. We blijven zoeken naar manieren om de verbindende kracht van kunst nog groter te maken.’

Kunst is altijd maatschappelijk relevant
Dibbits: ‘Veel mensen zeggen: “Goed dat er kunst is, maar ik heb er niets mee.” Maar als je dan doorpraat, blijkt dat mensen een mooie magneet op de deur van de koelkast hebben, of ergens een ansichtkaart aan de muur hebben hangen. Dat zijn allemaal uitingen van

kunst. Ik denk dus dat heel veel mensen wel degelijk iets met kunst hebben. Vooral in stresssituaties zie je het belang van kunst toemen. Het meest extreme voorbeeld zijn oorlogen, waarin de kunstproductie altijd sterk toeneemt. Maar kunst kan ook een doelwit in de strijd zijn.’
Visser: ‘Waarom is dat, denk je?’
Dibbits: ‘Omdat kunst je de mogelijkheid geeft uit de dagelijkse realiteit te stappen. Dat is al vele eeuwen de kracht van kunst. En daarbij kunnen schilderijen en muziek troosten, de mens verheffen en iets bieden dat boven ons aardse bestaan uitstijgt. Kunst staat voor bepaalde waarden die we belangrijk vinden of die anderen juist willen bestrijden. En heel belangrijk is ook dat kunst je laat nadenken over existentiële vragen.’

Hoeveel bloot is (on)gepast?
Visser: ‘Dat laatste is actueel in het JBZ. Binnen onze kunstcommissie leeft soms de vraag of onze kunstwerken ook een debat mogen →

Tip Taco Dibbits:

‘Vraag experts in kunsteducatie, bijvoorbeeld uit een lokaal museum, om te helpen bij het geven van meer betekenis aan de kunst in je zorg- of welzijnsinstelling.’

Tip Marcel Visser:

‘Denk niet dat kunst veel geld kost. Ons jaarbudget is minder dan een ton en ons kunstbeleid is begroot op slechts 0,3 fte.’

entameren. We zullen geen al te heftige en confronterende beelden laten zien. Maar enige tijd geleden hadden we een expositie waarbij de kunstcommissie de getekende naakten niet wilde exposeren en koos voor natuurtekeningen van de kunstenaar. De kunstcommissie wil bezoekers en medewerkers niet shockeren. Natuurlijk willen we een dialoog tot stand brengen over het menselijk lichaam, een onderwerp dat goed bij een ziekenhuis past. Maar dit dient subtiel te gebeuren. Wat vind jij: mag kunst in een zorg- of welzijnsinstelling tot debat leiden?’

Dibbits: ‘In de eerste plaats mag je niet verwachten dat een kunstwerk er voor iedereen is. Een deel zal het mooi of interessant vinden, een ander deel heeft er niets mee. Dat is in het Rijksmuseum ook zo. In de tweede plaats kan kunst verschillende functies hebben: troosten, tot nadenken stemmen, debat initiëren, et cetera. Ik zou die functies niet los van elkaar koppelen. En doseer het: er zijn plekken en momenten waar mensen meer en minder openstaan voor meer confronterende kunst. Zelf zou ik vlak voor een operatie geen behoefte hebben aan kunst die nogal expliciet is. Dan krijg je ook nooit het debat waar je op uit bent. Debat gedijt immers het beste als er geen stress is.’

Kunst kijken, beter snijden

Visser: ‘Welke rol zou kunst nog meer kunnen spelen in de sector zorg en welzijn?’

Dibbits: ‘Kijken naar kunst kan je helpen bij het ontwikkelen van analytische vermogens. Wij hebben een programma opgezet met de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit Utrecht om artsen (in opleiding) te trainen in

het kijken. Als je een schilderij ziet, en dat geldt ook voor kunstprofessionals, ben je al snel geneigd om te interpreteren of een oordeel te geven. Je vindt het mooi of niet, goed geschilderd of niet, je ziet de naam van de schilder en hebt meteen een beeld van die persoon. Maar kijk nou eens gewoon naar een doek. Wat zie je allemaal? En stel je oordeel eens uit... Misschien kom je wel tot de conclusie dat je gewoon niet weet wat je ervan moet denken.’

Visser: ‘Ik denk dat dit een heel zinvolle training is voor doktoren, eigenlijk voor iedereen. Onze valkuil is dat we meteen willen duiden. Artsen hebben tegenwoordig zo veel technische hulpmiddelen, dat het gevaar bestaat dat de befaamde “klinische blik”, waar dokters vroeger op moesten vertrouwen, wat op de achtergrond raakt. Maar techniek alleen is niet zalmakend. “Leren kijken” is een vaardigheid die altijd enorm belangrijk zal zijn in zorg en welzijn. Ik geloof dat kunst in onze sector daar concreet aan kan bijdragen.’ ♦

Groter dan jezelf

Het Rijksmuseum is zo veel meer dan een museum. Het inspireert, informeert en verbindt. Het is 'groter dan zichzelf'. Hoe zorgen organisaties in zorg en welzijn dat zij maatschappelijk relevant zijn? Dat ze hun doel overstijgen? En welke rol speelt kunst daarbij?

TEKST: MARLIES RUIJTER
BEELD: FRANK RUITER

Angela Kallewaard, lid raad van bestuur WVO Zorg, een zorgorganisatie op Walcheren

'Samen maken we iedere dag de moeite waard, dat is waar WVO Zorg voor staat. Deze visie is geïnspireerd op Planetree, een Amerikaanse zorgfilosofie. Planetree gaat uit van liefdevolle zorg, een gezonde organisatie en een helende omgeving. Deze elementen verbinden we met elkaar en focussen op het welzijn van onze bewoners. Onze verpleeghuizen zijn dan ook geen "standaard verpleeghuizen". Er heerst overal een huiselijke, intieme sfeer; er is veel kunst, een brasserie, een theaterzaal en een muziekruimte. Eén van onze locaties heeft zelfs een bioscoop. Het atrium is ingericht als een bruisend dorpspleintje, met een warme bakker en een Oudhollands snoepwinkeltje. Bewoners en bezoekers beleven hier samen bijzondere momenten. We creëren als het ware een miniwereeld binnen de muren van onze zorglocaties. We halen daarmee de buitenwereld naar binnen: musici en artiesten treden bij ons op, er spelen kinderen van de muziekschool en hobbyclubs gebruiken onze faciliteiten. Alle activiteiten zorgen voor een prettige interactie. Zo organiseren we welzijn en zorg, persoonlijk en op maat en maken we iedere dag de moeite waard.'

**'We halen de
buitenwereld
naar binnen'**

Ariane Kop, directeur van theater en kunstencentrum De KOM in Nieuwegein

'In Nieuwegein zijn de gezamenlijke zorgcentra veel bezig met positieve zorgverlening. Niet alles hoeft met medicijnen opgelost te worden. Zeker als het gaat om terugkerende psychosociale klachten, zoals depressie, stress of angst, zijn er andere methoden om het welzijn van mensen te bevorderen. Bewegen bijvoorbeeld, maar ook kunst kan mensen verder helpen. Zo is het project "Kunst op Recept" ontstaan. Huisartsen en zorgverleners verwijzen patiënten met psychosociale klachten naar ons door. Speciaal opgeleide kunstvakdocenten gaan met deze mensen een bepaalde periode aan de slag. Naar kunst kijken, een voorstelling bezoeken, schilderen, boetseren of muziek maken. We gebruiken kunst om mensen uit een negatieve spiraal te halen. Kunst op Recept is géén therapie, dat wil ik benadrukken. Kunst – of je het nu maakt of consumeert – maakt mensen weerbaarder, veerkrachtiger en gelukkiger, daar ben ik van overtuigd. En ik niet alleen. Het Verwey-Jonker Instituut meet de resultaten van deze pilot: 78 procent van de ondervraagde deelnemers aan de culturele interventies geeft aan dat dit invloed heeft of had op hun gezondheid, welbevinden of leefstijl. Met Kunst op Recept staan we als kunstorganisatie midden in de samenleving en breiden we onze functie uit. Er is veel interesse uit het hele land. Ik geloof heilig in kunst als medicijn en hoop dat andere zorg- en kunstinstellingen ook samenwerking zoeken.'

'Ik geloof heilig
in kunst als
medicijn'

'We verbinden
verschillende
disciplines'

Lous Kerkhof, directeur-bestuurder bij Oyfo Kunst & Techniek in Hengelo

'Oyfo is ontstaan uit een fusie tussen Techniekmuseum HEIM, CREA Centrum voor Kunsteducatie en Muziekschool Hengelo. Dat maakt Oyfo veel meer dan alleen een museum. Oyfo is de plek waar je wordt "aangezet" om te doen, kijken, beleven, maken en leren. Onze collectie is geen doel, maar een middel om kunst en wetenschap bij elkaar te brengen. Ik denk dat de wereld van vandaag erom vraagt dat we deze disciplines verbinden. We staan in de 21e eeuw voor complexe vraagstukken. Bijvoorbeeld: hoe komen we tot een eerlijke en duurzame verdeling van grondstoffen? Voor oplossingen hebben we techniek nodig, maar ook creativiteit. Wij leren onze bezoekers om die vraagstukken met een open blik tegemoet te treden. Ik zie Oyfo als een unieke leeromgeving waar je vrij kunt associëren, waar grenzen tussen vakgebieden vervagen en waar je fouten mag maken om tot ongewone oplossingen te komen. We willen met name de jeugd deze manier van kijken, werken en leren bijbrengen. Om dit te bereiken, bieden we educatieve programma's voor bezoekers en scholen. Ook hebben we projecten in de wijken. Denk aan jongeren en ouderen die samen met oude ambachten en moderne technologie een kunstwerk maken. Door buiten het museum te treden, bereiken we álle jongeren, ook degenen die niet door hun ouders worden meegenomen naar een culturele instelling. Iedereen verdient een kans om zichzelf te mogen ontdekken en zich te ontwikkelen; de toekomst is immers van ons allemaal.'

Hoewel lang niet alle kunst maatschappijkritisch is, of überhaupt de actualiteit als onderwerp neemt, kan kunst mensen aan het denken zetten. Het is in staat de publieke opinie, en daarmee de maatschappij, te beïnvloeden.

Als kunst ogen open...

TEKST: BIEKE VAN DER MARK

Doordat kunst zo goed in staat is het gevoel aan te spreken, is het een buitengewoon effectief communicatiemiddel. Zo kan het weergeven hoe het voelde om in een bepaalde plaats en op een bepaald moment te hebben bestaan. Dat lukt minder goed bij op feiten gebaseerde, historische documenten. Natuurlijk zijn dictators ook welbekend met de doeltreffendheid van kunst. Maar waar zij het gebruiken als propagandamiddel voor hun regime of ideologie, wordt maatschappelijk betrokken kunst in de vrije wereld meestal aangewend om misstanden aan de kaak te stellen, minderheden een stem te geven of vastgeroeste denkbeelden te bevragen. Denk aan onderwerpen als economische en sociale onge-

lijkheid, discriminatie, de vluchtelingenproblematiek of het klimaatvraagstuk. Door mensen aan het denken te zetten, is kunst in staat de publieke opinie, en daarmee de maatschappij, te beïnvloeden. Dit wordt de makers niet altijd in dank afgenomen. Zo heeft de eigentijdse Chinese kunstenaar en dissident Ai Weiwei, die openlijk het eenpartijstelsel, de corruptie en de humanitaire wandaden van zijn land bekritiseert, dit al eens moeten bekopen met twee maanden cel, huisarrest en een jarenlang reisverbod. Hoe reageren kunstenaars op veranderingen in de maatschappij? En hoe zet hun werk ons aan het denken over de wereld om ons heen? We bespreken drie inspirerende voorbeelden uit heden en verleden.

1. De beroemde Franse schilder Théodore Géricault schilderde dit Portret van een kleptomaan in 1822. De waardige manier waarop hij de man heeft geportretteerd, reflecteert de verbeterde maatschappelijke positie van geesteszieken in de negentiende eeuw.

2. Ai Weiwei vulde in 2010 de turbinehal van het Londense museum Tate Modern met honderd miljoen handgemaakte zonnebloempitten van porselein. De installatie werpt een kritische blik op de rol van China als grootschalig exportland en de teloorgang van ambachtelijkheid.

3. Picasso schilderde zijn Guernica in 1937 als aanklacht tegen het allesverwoestende bombardement op het gelijknamige Baskische stadje door generaal Franco. Na de dictators dood werd het schilderij glorieus uit New York in Madrid binnengehaald als symbool van het nieuwe, vrije Spanje.

FIONA HANSON/HOLLANDSE HOOGTE

PICASSO, GUERNICA, 1937, PICTORIGHT AMSTERDAM 2019

MSK (WWW.LUKASWEB.BE/HUGO MAERTENS)

‘Honderd miljoen porseleinen zonnebloempitten handgemaakt én -geschilderd’

4

‘Kunst is in staat de maatschappij te beïnvloeden’

6

5

JENNY MATTHEWS/HOLLANDSE HOOGTE

4. Daan Roosegaarde ontwikkelde de Smog Free Tower om bij te dragen aan een schone toekomst. De futuristische toren zuigt vervuilde lucht van de omgeving aan de bovenkant op en stoot dit aan de zijkan- ten weer als frisse lucht uit. Dit systeem wordt ook gebruikt om lucht te reinigen in zieken- huizen.

5. In zijn kunstproject Dismaland nam Banksy het kapitalisme, consu- mentisme en de media op de hak. Zo was er een gecrashte koets met het lijk van Asse- poester te zien. Met daaromheen flitsende camera's van paparazzi zodat er geen misver- stand bestond om welke Engelse prinses het hier werkelijk ging.

6. In 1957 fotografeerde Douglas Martin het weezinwekkende gedrag van witte scho- lieren tegen de komst van Dorothy Counts, de eerste zwarte leerling op een gesegregeerde school in North Carolina. Ze werd bespot en bekogeld met stenen. Met de foto legde Martin de diepgewortelde ras- senproblematiek in Amerika bloot.

Case 1:

Meer sympathie voor de psychiatrie

De Situatie

Sinds de Verlichting werden psychiatrische aandoeningen niet langer als het werk van de duivel gezien, maar als een afwijking of een te behandelen ziekte. Dit nieuwe inzicht ging gepaard met een revolutie in de psychiatrie die ook zijn uitwerking in de rechtszaal had. Zo werd er dankzij de Franse psychiater Étienne-Jean Georget voortaan rekening gehouden met de toerekeningsvatbaarheid van delinquenten. Daarnaast bracht hij verschillende monomanieën (obsessieve stoornissen) in kaart. Hoewel nu hopeloos achterhaald, was men er indertijd van over- tuigd dat de diagnose van zo'n monomanie kon worden gesteld op basis van specifieke gelaatstrekken.

Het Kunstwerk

Georget was bevriend met een van de meest invloedrijke romantische kunstenaars van het moment: Théodore Géricault. Deze schilder maakte in de jaren 1821-24 een serie portretten van Georget's psychiatrische patiënten, de Monomanieën-reeks. We zien onder anderen een gokverslaafde, een ziekelijk jaloerse vrouw, een kidnapper en een kleptomaan. Bewonderenswaardig is Géricault's geslaagde poging zich in te leven in hun zieke geest. Maar echt baanbrekend was de waardigheid waar- mee hij de patiënten heeft geportretteerd. Niet als verwerpelijke krankzinnigen, maar netjes

gekleed en met opgeheven hoofd, zodat er opeens ruimte ontstond voor begrip of zelfs sympathie. Dit maakt de schilderijenreeks tot een belangrijk tijdsdocument van de verande- rende publieke opinie over deze kwetsbare bevolkingsgroep in de negentiende eeuw.

Case 2:

Een universeel anti-oorlogs- statement

De Situatie

Op 26 april 1937, tijdens de Spaanse Burger- oorlog, veeften bommenwerpers van de Duitse Luftwaffe in opdracht van hun bond- genoot generaal Franco het Baskische stadje Guernica compleet van de kaart. De actie had voor Franco's nationalistische troepen geen enkele strategische betekenis, het doel was om de republikeinse Basken op de knieën te dwingen en hun moraal te breken. Het mid- deleeuwse stadje was als historische zetel van het parlement namelijk van onschatbare symboli- sche waarde voor de Basken, die door het bom- bardement in de ziel werden geraakt. Om zo veel mogelijk burgerslachtoffers te maken, werd de terreuraanval bovendien op het drukste moment van een marktdag uitgevoerd. De straten waren overvol met duizenden mensen uit de stad en boeren uit de omgeving. Twee dagen daarna viel Guernica in handen van de nationalisten.

Het Kunstwerk

De dag na het bombardement op Guernica las Picasso, die toen in Parijs woonde, een oogge-

De Amerikaans- Japanse beeldhouwer Shinkichi Tajiri maakte dit beeld van een agressieve vecht- machine in 1964 als protest tegen de Amerikaanse deel- name aan de bloede- rige Vietnamoorlog die op dat moment in volle gang was.

Shinkichi Tajiri, *Made in USA*, 1964, Rijksmuseum, Amsterdam, Picto- right Amsterdam

‘Guernica is waarschijnlijk indringender dan wat een fotocamera ooit zal kunnen vastleggen’

Dit beeld is een politiek statement. De Bijbelse figuur David staat hier symbool voor de Italiaanse vrijheidsstrijder Garibaldi die Milaan uit de macht van het Habsburgse keizerrijk ('Goliath') bevrijdde.

Pietro Magni, *David*, 1851. Rijksmuseum, Amsterdam

tuigenverslag in The Times. Van afschuw vervuld, begon hij direct aan wat nu bekendstaat als het heftigste protest tegen oorlog uit de kunstgeschiedenis: het 27 vierkante meter grote doek vol gruwelen genaamd Guernica. Door de uitvoering in zwart-wit heeft het stuk de urgentie van een nieuwsfoto, maar het schilderij is waarschijnlijk indringender dan wat een fotocamera ooit zal kunnen vastleggen. Het toont een stervend paard met wijd opengesperde bek als huiveringwekkend symbool van vergeefs protest, een gesneuvelde soldaat en een hysterische vrouw met een dood kind op haar schoot. Boven haar uit torent een zegevierende stier die symbool staat voor wreedheid en duisternis. Door de universele lading van Guernica als anti-oorlogsstatement wordt het werk tot op de dag van vandaag nog ingezet als krachtige waarschuwing voor het uitbreken van nieuwe gewapende conflicten. Of juist verborgen gehouden. Want vlak voordat Colin Powell in 2003 de oorlog met Irak aankondigde, werd het Guernica-wandtapijt dat achter hem hing gauw verstopt omdat dit zijn boodschap geen goed zou doen.

Case 3:

Made in China

De Situatie

China heeft de laatste veertig jaar een duizelingwekkende transformatie doorgemaakt.

Nadat in 1978 daar de periode van economische reformatie begon, is de gemiddelde levensstandaard enorm verbeterd en heeft het voorheen zo geïsoleerde China zich ontwikkeld tot het grootste exportland van de wereld. Hoewel officieel nog altijd communistisch, wordt het land in de dagelijkse praktijk almaar kapitalistischer en moderner. Tegelijkertijd gaan eeuwenoude tradities en ambachten razendsnel verloren.

Het Kunstwerk

Op uitnodiging van Tate Modern vulde Ai Weiwei in 2010 de 3300 m² grote turbinehal van dit Londense museum met een ‘tapijt’ van honderd miljoen (!) zonnebloempitten. Bij nadere bestudering kwam de bezoeker, die over de installatie heen mocht lopen, erachter dat dit geen echte, maar porseleinen zonnebloempitten waren. Ze zijn stuk voor stuk handgemaakt en handbeschilderd door meer dan 1600 ambachtslieden in de Chinese stad Jingdezhen. Sinds de Mingdynastie (1368-1644) staat deze stad bekend om de hoge kwaliteit van haar porselein, dat aanvankelijk zeer exclusief was en alleen bestemd voor het keizerlijke hof.

Op indrukwekkende en tegelijkertijd uiterst subtiële wijze zet Weiwei mensen met zijn Sun Flower Seeds aan tot reflectie op China's huidige rol als grootschalig exportland en onderzoekt hij het spanningsveld tussen massaproductie en ambachtelijkheid. ♦

PFZW Actueel

VRAAG & ANTWOORD
Hoe blijft PFZW toegankelijk en bereikbaar?

→ P. 36

DE VERDIEPING
Zo neemt PFZW deelnemers mee op ‘pensioenreis’

→ P. 38

KORT NIEUWS
Kans op verlagen van de pensioenen en verhogen van de premies en meer nieuws

→ P. 40

Hoe blijft PFZW toegankelijk en bereikbaar?

TEKST: JOOST BIJLSMA
BEELD: ART ASSOCIATES/MAARTEN RIJNEN

Joanne Kellermann
is per 1 juni 2019 bestuursvoorzitter van PFZW. Ze werkte eerder als bestuurder bij de Europese Banken Resolutie Autoriteit en als directielid bij De Nederlandsche Bank.

Pensioenen zijn een essentieel element in het inkomen, ook voor medewerkers met kleinere contracten. 'Het is onze missie om mensen te activeren en zich bewust te laten worden van het belang van pensioen', vindt bestuursvoorzitter Joanne Kellermann van PFZW.

Hoe bereikt PFZW de deelnemers?

'Wij proberen duidelijke voorlichting te geven over pensioenen. Onze klantenservice doet dit goed en krijgt hiervoor erkenning. Bijvoorbeeld met het predicaat "excellente praktijk" van het Gouden Oor. Maar we moeten verder kijken dan onze klanten alleen. We richten ons in onze voorlichting ook tot deelnemers die nog heel jong zijn en eigenlijk nog niet of nauwelijks bezig willen zijn met hun pensioen. De meesten beginnen hier pas na hun vijftigste over na te denken. We zien het als onze taak om ervoor te zorgen dat ze dit wel op tijd doen. We bereiken ze het liefst op het moment dat ze nog keuzes kunnen maken en op die manier hun toekomst in eigen hand kunnen nemen. Het is onze missie om onze deelnemers te activeren en hen bewust te maken van het belang van pensioen.'

Staat de collectiviteit onder druk?

'Een trend waarover ik me zorgen maak, is het groeiende aantal zzp'ers. Gewild of ongewild ruilen steeds meer mensen een dienstverband in voor een baan als zelfstandige. We weten dat heel veel zzp'ers niets opzijleggen voor later. Ik vraag me af wat dit betekent voor de toekomst van deze mensen en voor de

maatschappij. Hoe minder mensen collectief sparen, hoe lastiger het wordt om pensioenen betaalbaar te houden.'

Hoe zorgen jullie dat het pensioen voor zelfstandigen toegankelijk blijft?

'Mensen die eerder een dienstverband met een PFZW-pensioen hadden, kunnen dit als zzp'er vrijwillig voortzetten. Helaas gebeurt dit nu nog niet heel vaak. We wijzen mensen nadrukkelijk op deze mogelijkheid. Maar blijkbare is de perceptie dat het te duur is. Of willen ze eerst focussen op het opzetten van hun eigen bedrijf en wordt het sparen voor pensioen uitgesteld.'

Blijft het pensioen toegankelijk genoeg na het sluiten van het nieuwe pensioenakkoord?

'Het akkoord vraagt ons te kiezen tussen twee soorten pensioencontracten: een collectieve en een meer individuele variant. Die keuze bepalen we aan de hand van waarden die we vooraf hebben geformuleerd. Een belangrijke is dat we het nieuwe contract moeten kunnen "uitleggen" aan onze deelnemers. Het moet dus een voor iedereen toegankelijk nieuw pensioen worden.'

Iedereen 'op pensioenreis'

PFZW biedt een lange 'pensioenreis' aan de deelnemers. Deze reis staat open voor iedereen in de sector zorg en welzijn. Werkend of arbeidsongeschikt, in loondienst of zelfstandig. De eindbestemming is in alle gevallen een goed pensioen in een leefbare wereld.

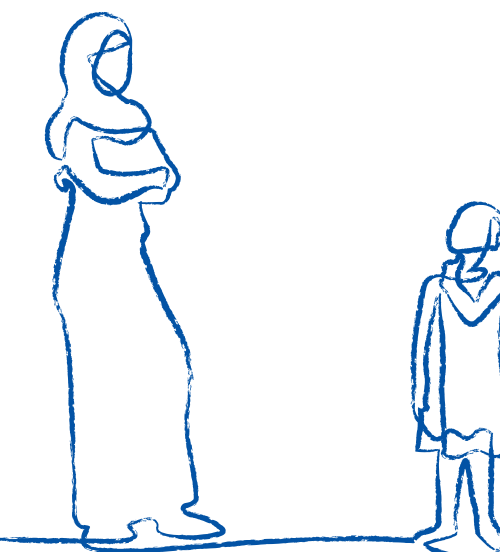
Vanaf het moment dat een medewerker vijftien jaar is, wordt pensioen opgebouwd. De werkgever draagt pensioenpremie af. De meeste nieuwe deelnemers beginnen na de opleiding/stage aan hun loopbaan. Van PFZW krijgen ze een 'warm welkom'. Dit is een marketingtraject waarin de deelnemer een jaar lang steeds meer te weten komt over pensioen en waardoor hij of zij PFZW gaandeweg beter leert kennen. De deelnemer wordt gevraagd om zijn of haar e-mailadres door te geven. Als dit eenmaal bekend is bij ons, verloopt de communicatie zo veel mogelijk digitaal.

Belangrijke wijzigingen

De deelnemer bouwt lange tijd pensioen (en eventueel ook partnerpensioen) op. Ieder jaar ontvangt hij of zij een melding van de belangrijkste bedragen, het zogenaamde Uniform Pensioenoverzicht (UPO). Bij belangrijke wijzigingen in iemands leven (trouwen, verhuizen, kinderen krijgen, nieuwe baan, scheiden) is op de website (pfzw.nl) informatie beschikbaar over de gevolgen voor het pensioen. Verder krijgen werkgevers informatie van PFZW om hun medewerkers te ondersteunen bij pensioenvragen. Ook de helpdesk beantwoordt vragen van deelnemers.

Grillige levensloop

Tot uiterlijk de AOW-leeftijd bouwt de medewerker pensioen op bij PFZW en draagt de werkgever pensioenpremie af. Stopt de medewerker eerder met werken? Dan bouwt hij of zij vanaf dat moment geen pensioen meer op. De werkgever meldt de medewerker vervolgens af, uiterlijk een dag voor de AOW-leeftijd.

Een leven kan anders lopen dan gedacht. Iemand kan arbeidsongeschikt raken. Daar houdt de pensioenregeling rekening mee. Als de deelnemer meer dan 35% arbeidsongeschikt is, is er bij PFZW mogelijk recht op premievrije pensioenopbouw en een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Dat betekent dat hij of zij pensioen opbouwt zonder dat er premie hoeft te worden betaald.

Of de deelnemer besluit om als zzp'er verder te gaan in het vak. Ook dan is er een mogelijkheid om pensioen te blijven opbouwen, de zogenaamde vrijwillige voortzetting. Vrijwillig voortzetten – de naam zegt het al – is niet verplicht, het is een eigen keuze. De deelnemer betaalt dan zelf de premie aan ons en blijft ouderdomspensioen en partnerpensioen opbouwen. Waar normaal gesproken de premie door medewerker en werkgever samen wordt betaald, doet de medewerker dat met vrijwillig voortzetten zelf.

Richting pensioen

Veel deelnemers gaan nadenken over hun pensioen als ze midden 50 of ouder zijn. PFZW speelt hierop in door pensioenvoorlichtingsbijeenkomsten te organiseren. Bij grotere instellingen kan dit incompany, voor werknemers van kleinere organisaties worden regionale bijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze presentatie informeert PFZW medewerkers vanaf 57 jaar over de mogelijkheden en gevolgen van minder werken, stoppen met werken en langer doorwerken.

Een halfjaar voor de pensioendatum ontvangt de deelnemer van PFZW een brief met informatie over de pensioenaan-

vraag en de keuzes die daarbij gemaakt kunnen worden. Het aanvragen van het pensioen doet de deelnemer vervolgens zelf. Na ingang van het pensioen is de deelnemer officieel 'gepensioneerd' en ontvangt hij of zij maandelijks het opgebouwde pensioenbedrag.

Samen kost minder

Medewerkers en werkgevers kunnen vanwege de wettelijke verplichting hun eigen pensioenfonds niet kiezen. Maar een collectief pensioen staat voor solidariteit en het delen van risico's. Het is ook goedkoper. Het beheer kost minder en de uitvoering is makkelijker dan wanneer iedereen een individueel pensioen moet regelen.

Alle premies die werkgevers en deelnemers betalen gaan in één pot. Zo kan PFZW een groter bedrag laten beleggen door experts. We beleggen dat geld gespreid over verschillende landen en sectoren. Het risico van beleggen is daarmee kleiner dan wanneer iemand voor zichzelf belegt. Iedere deelnemer betaalt hetzelfde premiepercentage. Pensioen is hierdoor geen criterium waarop met andere werkgevers moet worden geconcurrereerd.

Op deze manier wil PFZW een goed pensioen blijven bieden, ook in een nieuw pensioenstelsel dat de komende jaren vorm moet gaan krijgen. We blijven daarbij kritisch op de toegankelijkheid en betaalbaarheid voor iedereen in zorg en welzijn.

Een leven lang pensioenopbouw goed geregeld

Onderzoek: doorwerken of stoppen?

Waarom haalt de één wel gezond zijn of haar pensioen en de ander niet? Wat kunnen werkgevers en medewerkers doen om vitaal de eindstreep te halen? PFZW onderzocht het. Twee groepen 60-plussers deden mee: mensen die nog werken, en zij die kozen voor vervroegd pensioen. De belangrijkste conclusie uit het onderzoek is dat de ervaren werkdruk bepaalt of iemand eerder stopt. Driekwart van de werkenden in het onderzoek geeft aan het werk goed vol te houden, al is de werkdruk hoog. Meer dan de helft wil liever vandaag

dan morgen met pensioen. Bij ongeveer een kwart is de fysieke en mentale belasting zo hoog, dat ze direct stoppen als dit financieel kan. Ook bij gepensioneerden uit het onderzoek was de werkdruk de belangrijkste reden om te stoppen. Het beperken van de werkdruk kan mensen langer aan het werk houden. Standaardoplossingen zullen echter niet altijd voldoen, omdat de behoeftes per persoon verschillen. Daarom wordt werkgevers aangeraden samen met werknemers te kijken naar de behoeftes en mogelijkheden.

Een toekomst-bestendig stelsel

Politiek, werkgevers en vakbonden bereikten vlak voor de zomer een principeakkoord over een nieuw pensioenstelsel. Sommige zaken zijn duidelijk, zoals de afspraak over de AOW-leeftijd die minder snel omhoog gaat. Andere aandachtspunten in het akkoord, zoals eerder stoppen met werken, twee verschillende pensioenregelingen en de leeftijdsafhankelijke opbouw van pensioen, moeten nog verder worden uitgewerkt. Op www.pfzw.nl/pensioen-akkoord houden we u op de hoogte van de ontwikkelingen.

Doktersassistenten in beweging

Bedenk iets waardoor doktersassistenten in het ziekenhuis meer in beweging komen; dat was de opdracht van de PFZW Design Award. Tara Mulder, student Industriële Vormgeving aan de Technische Universiteit Delft, bedacht het prijswinnende concept 'Boswandeling'. Haar idee is om het trappenhuis van het Reinier de Graaf Ziekenhuis aan te passen met geuren, geluiden en fotobehang, waardoor het lijkt alsof je door het bos loopt in plaats van op de trap. Het is de bedoeling dat Tara's innovatie daadwerkelijk wordt waargemaakt.

PFZW vindt vitaliteit belangrijk, zeker als medewerkers in zorg en welzijn steeds langer door moeten werken. Dat is de gedachte achter de PFZW Design Award. Bekijk het hele proces van inzending tot uitreiking op beterewereld.pfzw.nl.

Nieuwe bestuursvoorzitter

Joanne Kellermann is per 1 juni de nieuwe bestuursvoorzitter van PFZW. Kellermann: 'Het belangrijkste aan deze functie is voor mij dat ik me kan inzetten voor de pensioenen van de deelnemers van PFZW. Het zou mooi zijn als we de komende jaren de moeilijke, financiële positie kunnen verbeteren en een zonniger vooruitzicht krijgen. Niet alleen door een pensioen dat weer mee kan groeien in goede tijden, maar ook door het pensioengeld rendabel in te zetten voor een betere wereld waarin we goed en gezond kunnen leven.' Lees meer over Kellermann en haar visie op pagina 36 en 37.

'Het is goed om voorzichtig te zijn. Maar zoals ik al vele malen schreef: de huidige regels stapelen voorzichtigheid op voorzichtigheid. Die stapeling leidt niet tot bescherming van onze pensioenen, maar tot lagere pensioenen.'

Peter Borgdorff, directeur PFZW

De visie van PFZW op actuele thema's in de pensioenwereld is te lezen in het blog van Peter Borgdorff op pfzw.nl

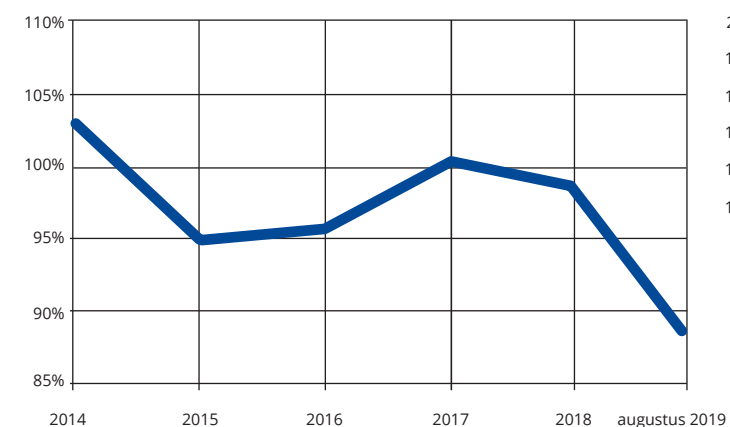
Kans op verlagen neemt toe

De dekkingsgraad van PFZW is in de loop van 2019 sterk gedaald. Oorzaak hiervan is de duikvlucht die de rente in deze periode heeft genomen. De rente is naast het beleggingsrendement sterk bepalend voor de dekkingsgraad. We moeten daarom ernstig rekening houden met een verlaging van de

pensioenen en verhoging van de premie. Als de dekkingsgraad niet meer herstelt voor eind van het jaar, zou dat in 2020 al kunnen gebeuren. Met de beleggingen werd wel een positief rendement geboekt, namelijk van 12%. Toch was dat niet voldoende om de dekkingsgraad op peil te houden.

Actuele dekkingsgraad

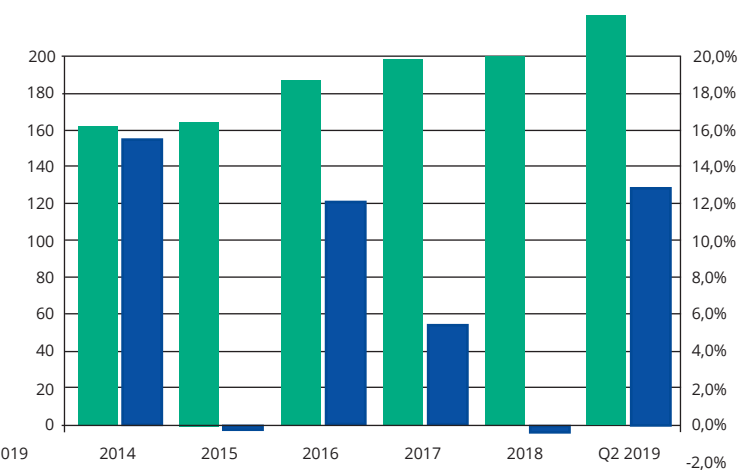
De actuele dekkingsgraad in augustus 2019 was 89,8%.

Belegd vermogen en beleggingsresultaat

■ Belegd vermogen (x 1 mld.)
■ Beleggingsresultaat (in %)

Juni 2019: € 225,2 miljard
Juni 2019: 12,7%

Wat we leerden van

Langeren van nu

Om de sector vitaal te houden is het noodzakelijk dat jongeren voor een baan in zorg en welzijn kiezen. Hoe wordt u een aantrekkelijke werkgever voor Generatie Z? Dit onderwerp stond centraal tijdens de themabijeenkomst op 9 april in het Amadeus Lyceum in Utrecht. Bekijk de terugblik en download de whitepaper met 10 tips om Generatie Z te bereiken en te binden via www.pfzw.nl/lerenvan.

REMCO HANEVELD, CVD
'Het was een leerzame en energieke middag. De interactie met de jongeren inspireerde mij; ze vertelden hun verhaal, maar wilden ook veel van ons weten. Het is belangrijk dat verschillende generaties elkaar blijven begrijpen.'

RENÉ JAKOBSEN, Juvent
'Wat ik meeneem, is dat het belangrijk is om te onderzoeken hoe we meer aansluiting vinden bij jongeren. Hoe kunnen we hen bereiken en laten zien hoe leuk het is om in onze sector te werken? Interactie is de sleutel.'

SUZANNE VAN TRIEST,
Omring 'Ik heb vanmiddag geleerd dat we vaker het gesprek aan moeten gaan met leerlingen en studenten. Hen uitnodigen in onze organisaties, zodat ze kunnen beleven wat werken in de zorg echt betekent.'

AJOUAD EL MILOUDI,
presentator KRO/NCRV
'Veel jongeren vragen zich al vroeg af of werken in zorg of welzijn iets voor hen is. Alleen is hun beeld van de sector nog niet compleet genoeg. Aan de professionals de taak hen nog beter te informeren.'

Uitnodiging

Ontmoet Taco Dibbits persoonlijk

Wilt u ontdekken hoe u de maatschappelijke impact van uw organisatie vergroot en welke verbindende rol kunst hierin kan spelen? Het kan tijdens de themabijeenkomst 'Leren van' in het Rijksmuseum. Laat u meenemen in de wereld van het Rijksmuseum en bekijk de collectie vanuit een ander perspectief. Taco Dibbits: 'Het wordt een heel bijzondere middag waarop we veel van elkaar leren en onze maatschappelijke impact nóg groter kunnen maken.'

Kijk voor meer informatie op pfzw.nl/lerenvan of stuur een bericht naar lerenvan@pfzw.nl of naar uw accountmanager. Er zijn geen kosten verbonden aan deelname.

Datum: donderdag 31 oktober
Tijd: 13.30 - 17.15 uur (vanaf 10.00 uur vrij museumbezoek, optioneel)
Locatie: Rijksmuseum, Museumstraat 1, Amsterdam

Colofon

Leren van is een uitgave van PFZW. Het magazine verschijnt twee keer per jaar in een beperkte oplage en wordt verspreid onder bestuurders en beslissers van 100+ zorg- en welzijnsinstellingen in Nederland. Volg ons op LinkedIn en kijk op pfzw.nl/lerenvan

Bladmanager
Ronald Meerkerk
Marketing & Communicatie
e-mail: lerenvan@pfzw.nl

Concept en realisatie
ZB Communicatie & Content, in samenwerking met Yke Bartels

Aan de inhoud van dit blad kunnen geen rechten worden ontleend. Bij de samenstelling ervan is de redactie met de grootst mogelijke zorg te werk gegaan. Cijfers en/of informatie kunnen echter in voorkomende gevallen reeds tijdens de productieperiode achterhaald zijn.

Pensioenfonds

Zorg & Welzijn

Tussen kunst en design

Taco Dibbits: 'In zijn eigen tijd werd Vincent van Gogh (1853-1890) niet gezien als een groot schilder. Die erkenning kwam pas na zijn dood. Dick Bruna (1927-2017) werd bij leven wel geëerd als een belangrijk grafisch ontwerper, maar dat zijn illustraties ook "museumkunst" zijn, is een opvatting die nog niet breed wordt gedeeld. Het Rijksmuseum denkt daar anders over. In 2015 werd een tentoonstelling samengesteld waarin de toen 60-jarige nijntje figureerde naast werk van

Bruna's grote voorbeelden, onder wie Henri Matisse, Fernand Léger en Bart van der Leek. Zo'n expositie zou twintig jaar daarvoor behoorlijk controversieel zijn geweest. Zo zie je dat onze opvatting over wat kunst is, verandert met de tijd. Ook de scheidslijn tussen design en kunst is niet absoluut. Vandaar dat we dan ook een telefooncel in de collectie hebben met daarbij een uitgebreide toelichting waarvoor dat vreemde hokje vroeger werd gebruikt.'

